

Izvirni znanstveni članek Original scientific paper (1.01)
Besedilo prejeto Received: 1. 10. 2020; Sprejeto Accepted: 11. 10. 2020
UDK UDC: 27-534.3(497.4):26
DOI: 10.34291/Edinost/75/02/Avsenik
© 2020 Avsenik Nabergoj CC BY 4.0

Irena Avsenik Nabergoj

Podobe Judov v izročilu slovenskih folklornih molitev »Marijine sanje«

*Images of Jews in the Tradition of Slovenian
Folk Prayers »Mary's Dreams«*

Izvleček: Prispevek je delna predstavitev obsežnejše raziskave o podobah Judov v slovenskih folklornih molitvah, ki so v podobnih, večinoma pesniških oblikah nastajale v vseh slovenskih regijah skozi stoletja. Osnova prispevka je ugotovitev, da se motiv Judov kot Jezusovih mučiteljev pojavlja kar v večini folklornih molitev, ki temeljijo na evangeljski zgodbi o Jezusovem pasijonu, zato v tej zvrsti molitev lahko govorimo kar o njihovih negativnih stereotipnih podobah. Najznačilnejšo in najpogostejšo pasijonsko zvrst slovenskih folklornih pesmi-molitev stroka označuje kot »Zlati očenaš«. Ta včasih vključuje tudi motiv »Marijinih sanj«, to je Marijinega sanjskega videnja strašnega trpljenja, ki čaka njenega sina Jezusa; nekatere molitve zvrsti »Marijine sanje« pa sestavljajo tudi samostojne enote. Ker v dosedanjih raziskavah še nihče ni niti opazil izredno pogostega pojavljanja stereotipnega motiva Judov kot Jezusovih mučiteljev v slovenskih folklornih molitvah, prispevek orje ledino na tem področju. V iskanju razlogov za tako pogoste protijudovske upodobitve v slovenskem prostoru se opira na širši kontekst protijudovstva v Evropi v stoletjih od visokega srednjega veka dalje. Posebej se navezuje na podobne negativne stereotipne predstavitve Judov v *Poljanskem rokopisu* iz prehoda 18. v 19. stoletje, ki na podlagi evangelijev, del nekaterih cerkvenih očetov in srednjeveškega mističnega izročila razvija premišljevalno pripoved o Jezusovem življenju. Kot je pokazala primerjalna analiza, je *Poljanski rokopis*, ki obsega več kot 700 strani velikega formata, bolj ali manj dobeseden prevod ene baročnih izdaj monumentalne meditacije o Jezusovem življenju *Das grosse Leben Christi* nemškega kapucinskega patra Martina von Cochem (1634–1712). Ta meditacija je doživela več kot 300 izdaj in so iz nje prevajali tudi v slovenskem prostoru.

Ključne besede: slovenske folklorne molitve, Jezusov pasijon, podoba Judov, stereotipi o Judih, evropski vplivi, izvori protijudovstva, verski in kulturni kontekst protijudovstva, *Poljanski rokopis*

Abstract: *The article is a partial presentation of a more comprehensive study of the images of Jews in Slovenian folk prayers, which have emerged over the centuries in similar, mostly poetic forms in all Slovenian regions. It is based on the observation that the motif of the Jews as Jesus' tormentors appears in most folk prayers based on the Gospel story of Jesus' passion, so that in this genre of prayers we can talk about their negative stereotypes. The most characteristic and most common »passion genre« of Slovene folk songs-prayers is described as »The Golden Lord's Prayer«. This sometimes also includes the motif of »Mary's dreams,« that is,*

*Mary's dream vision of the terrible suffering that awaits her son Jesus; but some prayers of the »Mary's Dreams« genre also consist of independent units. Since no one in previous research has noticed the extremely frequent occurrence of the stereotypical motif of the Jews as tormentors of Jesus in Slovenian folk prayers, the article breaks new ground in this area. In the search for reasons for such frequent anti-Jewish depictions in Slovenia, it relies on the broader context of anti-Judaism in Europe in the centuries from the High Middle Ages onwards. It is particularly related to similar negative stereotypical representations of Jews in the Poljanski manuscript from the turn of the 18th to the 19th century which develops a thoughtful narrative of the life of Jesus based on the Gospels, the works of some Church Fathers and a medieval mystical tradition. As a comparative analysis has shown, Poljanski manuscript, which comprises more than 700 large-format pages, is a more or less literal translation of one of the Baroque editions of the monumental meditation on the life of Jesus *Das grosse Leben Christi* by the German Capuchin Father Martin von Cochem (1634–1712). This meditation had more than 300 editions and was also a source of translations in Slovenia.*

Key Words: *Slovene folk prayers, Passion of Jesus, image of Jews, stereotypes about Jews, European influences, sources of anti-Judaism, religious and cultural context of anti-Judaism, Poljanski manuscript*

Uvod¹

Pregled slovenskih folklornih pesmi in molitev, ki jih imamo na voljo v izdajah glavnih zbirk folklornih pesmi v Sloveniji, razločno kaže, da se je negativna podoba Judov med ljudmi v verskih krogih očitno širila predvsem na podlagi evangeljske zgodbe o Jezusovem pasijonu, v svetnih krogih pa na osnovi izkušnje z Judi kot »tujci«, ki so imeli velik vpliv na kulturo, gospodarstvo in politiko. V folklornem izročilu pa se na osnovi živete zgodovinske izkušnje zelo pogosto pojavlja tudi podoba Turkov, ki so stoletja neposredno ogrožali obstoj samega nemškega cesarstva.² O podobi Judov v slovenski slovstveni folklori je doslej nastalo le nekaj krajših delnih raziskav ali poglavij (Kumer 1997; Hudelja 2004; Mlakar 2019, 186–193), pri čemer je zanimivo, da še nihče v njej ni niti opazil izjemnega števila slovenskih folklornih pesmi-molitev z negativno podobo Judov.³ Največ folklornih pesmi in molitev z negativno podobo Judov je nastalo v povezavi s svetopisemsko zgodbo o Jezusovem pasijonu, ki zaokroža vse štiri evangelije. V svetopisemskem poročilu se sovraštvo do Jezusa omenja

1 Prispevek je nastal kot rezultat dela v okviru raziskovalnega programa P6-0262, ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

2 O podobi Turkov v slovstveni folklori piše mdr. Mlakar 2019, 55–93.

3 Pomembno področje raziskovanja podobe Judov so tudi folklorne pesmi. O tem je prispevala članek Zmaga Kumer (1997), Anja Mlakar pa je podobo Judov raziskovala v slovenskih povedkah (2019). Čim bolj upoštevamo medbesedilni okvir, v katerem so nastajale slovenske folklorne molitve, tem bolj zanesljiva je osnova za presojo podobe Judov v tem žanru.

v povezavi s poročilom, da so »vsi véliki duhovniki in starešine ljudstva sklenili zoper Jezusa, da ga bodo usmrtili« (Mt 17,1; Lk 23,1; Jn 18,28). V izvedbi morilskega načrta med Judi posebno vidno vlogo igra Juda Iškarijot, ki je Jezusa izdal (Mt 26,47-49; Mr 14,43-45; Lk 22,47-48; Jn 18,1-5). Ker je smrtno obsodbo lahko izrekel le rimski upravitelj (prokurator), ima v obsodbi Jezusa na smrt ključno vlogo takratni rimski prokurator Poncij Pilat (Mt 27,11-26; Mr 15,2-15; Lk 23,2-5.13-25; Jn 18,19-18,1), med sodnim postopkom pred Pilatom pa nastopi tudi nahujskana judovska množica, ki zahteva Jezusovo smrt.

O Jezusovi obsodbi in križanju pričajo ne le številne folklorne molitve, ki so nastajale od srednjega veka naprej po vsej Evropi; Jezusovo trpljenje in smrt so mdr. uprizarjali tudi v srednjeveških ljudskih gledališčih v obliki razširjenih različic pasijona. Razširitve evangeljske pripovedi o Jezusovem pasijonu so nastajale ob prebiranju različnih zgodb iz apokrifov, pod vplivom stališč cerkvenih očetov in drugih vplivnih osebnosti pa tudi iz proste domišljije. Giovanni Battista Bronzini obravnava razvoj srednjeveške dramaturgije na temelju svetopisemskih virov v Italiji in navaja številne primere v pesniški obliki, med drugim primer latinskega pasijona iz benediktinskega samostana Montecassino iz 13. ali 14. stoletja, ki vključuje tudi motiv »hudobnih Judov« (*li mali Judei*) (2000, 665). Kot kažejo številne študije, sta se od enajstega stoletja dalje v obliki meditacij, homiletičnih spodbud ali lirskih opisov čustvenega doživljanja pasijonske zgodbe vzporedno razvijali literarni zvrsti *planctus Mariae* in *vita Christi*, ki imata svojo osnovo v evangeljski zgodbi o Jezusovem trpljenju (Mt 26-28; Mr 14-16; Lk 22-24; Jn 18-20) (Avsenik Nabergoj 2016a; 2017a; 2017b). Kombinacija Jezusovega trpljenja in Marijinega sočustvovanja pa je bila odločilna tudi za razvoj številnih folklornih pesmi in molitev po vsej Evropi. Stephen J. Shoemaker v svojem obsežnem prispevku odpira vprašanje, kako daleč nazaj sega povezovanje Marijinega sočutja z Jezusovim pasijonom. Splošno soglasje je, da se je »revolucija krščanske pobožnosti« z izrazitim poudarkom na čustvih začela v 11. in 12. stoletju v zahodni Cerkvi. Shoemaker pa dopušča možnost, da je »čustvena pobožnost« oziroma »čustvena duhovnost« zahodne Cerkve dobila navdih v starejših vzorih vzhodne Cerkve. Maksimu Spoznavalcu (580-662) se namreč pripisuje najzgodnejše delo *Življenje Device*, ki se je, čeprav je bilo izvorno napisano v grščini, ohranilo le v starem gruzijskem prevodu. To delo preveva čustvena pobožnost do Marije, ki je sočustvovala s sinom Jezusom med njegovim trpljenjem

(Shoemaker 2011). Vloga Judov je v tem delu tako poudarjena, da se njihova negativna podoba pojavi kar 45-krat (Maksim Spoznavalec 2012).

Drugo pomembno področje, vredno primerjalne raziskave, je obsežno slovensko rokopisno gradivo, ki govori o Jezusovem življenju in njegovem pasijonu. V tem omejenem obsegu ga le na kratko navajam. Kot lahko ugotovim že ob pregledu obsežnega *Poljanskega rokopisa*, za katerega sem v okviru temeljnega projekta literarnega zgodovinarja Matije Ogrina z naslovom *Slovensko slovstvo v neznanih rokopisih med reformacijo in romantiko: informacijsko-tehnološko podprte analize in znanstvene objave* pripravljala tekstnokritični prepis, tudi ta na novo odkriti rokopis prinaša dragoceno primerjalno gradivo o podobi Judov skupaj z ljudskimi predstavami o njihovem ravnanju in čustvovanju (Ogrin 2017a; 2017b; 2018). *Poljanski rokopis* je nastal na prehodu iz 18. v 19. stoletje in vsebinsko spada v tradicijo zvrsti *vita Christi*. Anonimni darovalec iz Poljan nad Škofjo Loko ga je leta 2009 izročil Francetu Štuklu, od njega pa je rokopis po posredovanju Borisa Golca prispel v SAZU, nato v NUK.

Z natančnejšo primerjavo se le še potrjuje Ogrinova ugotovitev, da je ta obsežni rokopis genetično povezan z eno monumentalnih baročnih izdaj meditacije o Jezusovem življenju kapucinskega patra Martina von Cochema (1634–1712) z naslovom *Das grosse Leben Christi*, ki je doživela več kot 300 izdaj. V večjem delu gre celo za prevod tega dela v slovenski jezik (Avsenik Nabergoj 2016a; 2017a; 2017b). Tako kot slovenske folklorne molitve tudi *Poljanski rokopis* vsebuje čisto človeške predstave o Jezusovem življenju, trpljenju in smrti, podobno kot velja za številna rokopisna dela različnih literarnih zvrsti, ki so v srednjem veku nastala v Evropi na podlagi štirih evangelijev. Nastanek tovrstnih besedil je bil povezan s prepričanjem, da je sporočilo evangelijev ljudem treba približati z nagovorom človekovega naravnega čutenja. *Poljanski rokopis* razvija premišljevalno pripoved o Jezusovem življenju, pri čemer razširitev svetopisemske zgodbe o Jezusovem življenju v sto postavah obsega več kot 700 strani velikega formata.⁴ Pomembna razširitev svetopisemske zgodbe

⁴ Andrejka Žejn obravnava besedilo *Poljanskega rokopisa* kot asketično-meditativno besedilo zvrsti literature duhovne izgradnje. Rokopis »v središče postavlja meditativno motrenje Jezusovega trpljenja« (Žejn 2017, 175). Za specifično literature duhovne izgradnje na ravni ljudskega izročila in za prispevek patra Martina von Cochema med drugim navaja avtorje monografij, kot so Stahl 1909, Signer 1963, Grabner 1997. V nemškem prostoru se je za zvrst literature za duhovno izgradnjo, v

o Jezusovem trpljenju so obsežni prikazi Marijinega sočutja, njenega trpljenja in žalovanja ob mučenju in smrti njenega sina (2017a; 2017b). Sam rokopis pa obenem vsebuje tudi številna sklicevanja na Jude, ki se še najbolj z gostijo ob prizorih Kristusovega pasijona. V *Poljanskem rokopisu* različni opisi sovražnega odnosa do trpečega Jezusa ustrezajo številnim oznakam, ki jih avtor povezuje z Judi: *hudoben/hudobni Judje, nausmileni Judje, na(e)voshliu Judje, serditi Judje, nehvualeshni Judje, Kervy sheini Judje, hudobna judovska truma, terdauraten judovski Folk, O tyranske judovske serza*.

1 Zbirke starejših slovenskih folklornih molitev in zvrst molitev »Marijine sanje«

V obsežni zbirki *Slovenske narodne pesmi* v štirih zvezkih, ki so izšle v uredništvu Karla Štreklja, najdemo podobe Judov v prvem zvezku z naslovom *Pesmi pripovedne vsebine* (1895–1898, 820 str.), in sicer v šestih pesmih, še veliko pogosteje pa v tretjem zvezku z naslovom *Pesmi za posebne prilike. Pesmi pobožne* (1904–1907, 851 str.) – v šestnajstih pesmih. V tem zvezku so v IV. delu pod naslovom *Pesmi pobožne* objavljene folklorne pesmi v treh razdelkih: 1) *Pesmi o Bogu, sv. Trojici, sv. Duhu, Jezusu, Mariji in za razne praznike* (SNP 3, št. pesmi 6401–732 [str. 650–732]); 2) *Narodne molitvice* (SNP 3, 6569–6680 [733–770]); 3) *Pesmi romarske* (SNP 3, 6681–6732 [794–818]), tem sledi še *Dodatek nenarodnih svetih ali pobožnih pesmi ž njih začetnimi verzi* (SNP 3, neoštevilčene pesmi [819–850]). Že tematski pregled IV. dela *Pesmi pobožne* v primerjavi z vsemi številnimi folklornimi pesmimi, ki so izšle v Štrekljevi zbirki *Slovenske narodne pesmi* v štirih zvezkih, jasno kaže, da se v folklornih pesmih duhovne vsebine, vključenih v IV. del, motiv Judov pojavlja veliko pogosteje kakor pa v drugih folklornih pesmih iz Štrekljeve zbirke.⁵

kateri sta se »duhovni in leposlovni aspekt branja organsko povezovala ter s tem pritegovala široke kroge bralcev« (Ogrin 2020, 121), uveljavil izraz »*Erbauungsliteratur*«. Winfried Kämpfer v svoji odmevni monografiji (1954) razlaga vidike te zvrsti, kot so jo skozi stoletja razvijali v bogoslužnih knjigah (lekcionar, evangeliar, sakramentar, graduale antifonar, »Missale plenarium«).

5 Marija Stanonik poudarja, da folklorne molitve marsikdaj živijo zunaj Cerkve in kdaj tudi v sporu z njo, četudi so delno izšle iz njenega bogoslužnega okvira (1999, 87). Ugotavlja, da so folklorni žanr ne toliko po nastanku, saj je v njih marsikaj krajevno dodanega, temveč glede na sprejemanje, širjenje in ohranjanje med ljudmi, pri čemer sta se uveljavili tudi ljudska domišljija in pesniška ustvarjalnost posameznikov. Drugi kriterij njihove folklornosti je ustno izročanje iz roda v rod, tretji kriterij, ki

Kot kažejo ohranjene pobožne pesmi in pesmi-molitve, Judje v njih večinoma nastopajo v prikazih Jezusovega pasijona in Marijinega odziva na trpljenje njenega sina. Govor je o »hudih« oz. »hudobnih« Judih, ki so v svojem sovraštvu Jezusa »ukradli«, ga »lovili« in neusmiljeno mučili. Skopa evangelijska poročila o Jezusovem mučenju so v molitvah preoblikovana in večkrat razširjena s podrobnim opisovanjem različnih načinov, na katere hudobni Judi izvajajo nasilje nad Jezusom, o čemer v evangelijih ni besede. Ljudska domišljija je spodbudila tudi nastanek številnih folklornih molitev o Jezusovem trpljenju, v katerih ima posebno mesto tudi njegova mati Marija. Ko Jezus pride k svoji speči materi, se ta prebudi in mu vsa pretresena razodene svoje sanje o njegovem trpljenju.

Štrekljeva zbirka je spodbudila tudi poznejše zbiralce, »da so jo dopolnili z različicami ali docela novimi besedili s tega področja« (Novak 1982b, 11). Vilko Novak je Štrekljevo zbirko razširil s pomočjo javnega poziva uredništva tednika *Družina*, naj mu tisti, ki morda poznajo kakšno starejšo ljudsko molitev, to tudi posredujejo za posebno izdajo slovenskih ljudskih molitev v njegovi pripravi. V uvodu knjige *Slovenske ljudske molitve* (1983a) Novak poroča, da je bil odziv ljudi izjemen: »Na veliko presenečenje vseh, ki so za poskus vedeli, je že v mesecu dni po prvem pozivu poslalo besedila nad sto oseb.« (1983b, 12) Kot končni rezultat poziva in koordinacije uredništva *Družine* je nastala knjiga, ki prinaša še trikrat več folklornih molitev, kot pa jih vsebuje Štrekljeva zbirka, ter vključuje »v dobesednem ponatisu vse gradivo iz Štrekljevih SNP na začetku vsakega razdelka, med našimi na novo nabranimi besedili pa skoro vse, kar so objavili v zbirkah ali časopisih po izidu SNP« (11). Novak je želel s tem objaviti kar najbolj popolno zbirko slovenskih folklornih molitev ter z vključitvijo vseh starejših objav doseči, da te ne bi še naprej ostale neopažene.

Uspešno zbiranje starih folklornih molitev za izdajo leta 1983, ki jo je uredil Vilko Novak, je vodstvo *Družine* spodbudilo, da je leta 2005 v tedniku *Družine* objavilo še drugo povabilo bralcem, »naj zapišejo in pošljejo stare molitvice, ki so jih molili nekdanji rodovi, njihovi starši, stari starši, danes pa jih mladi že slabše poznajo« (Pogačnik 2013, 8). Poziv je tudi tokrat

jih razlikuje od drugih besedil slovstvene folklorne, pa je »njihova resnobna uporabnost«, ki jih je »iz dneva v dan ohranjala žive vse doslej in so bile po svoji vlogi od vseh folklornih žanrov s človekom najtesneje povezane« (Stanonik 1999, 87).

naletel na zelo dober odmev: »Teden za tednom so še dve leti zatem z vseh koncev Slovenije na *Družino* romala pisma z dragoceno vsebino. Nekatere molitve so bile objavljene, kar je spodbudilo še druge, da so poslali njim znano staro molitvico.« (8) V dogovoru z *Družino* je prof. Marija Stanonik »z vso skrbnostjo in zavzetostjo pregledala, uredila in pripravila molitve za objavo« (8). Knjiga je izšla leta 2013 pod naslovom *Stare slovenske molitve*. V njej najdemo molitve, ki so se molile v zasebni sferi, v družinskem krogu in ob vsakdanjih opravilih ter izražajo osebno razpoloženje in osebno vernost ljudi. V nasprotju z uradnimi, občestvenimi molitvami, ki so jih verniki molili ob cerkvenih obredih v cerkvi, so v knjigi objavljene le take, ki so se prenašale iz roda v rod po ustnem izročilu. Po presoji Marije Stanonik naj bi bile nekatere teh molitev stare tudi do petsto let.

Nihče doslej še ni opozoril, da se v večini folklornih molitev, ki temeljijo na evangeljski zgodbi o Jezusovem pasijonu, tako pogosto in izrazito pojavlja motiv Judov kot Jezusovih mučiteljev. Kot kaže, so ljudje iz sočutja do Jezusovega trpljenja evangeljsko poročilo o pasijonu dopolnili po svojem osebnem občutju, predstavah in prosti domišljiji ter v molitvah včasih na kratko, pogosto pa obširno opisovali, na kakšne različne načine so Judje Jezusa mučili, se mu posmehovali in ga končno usmrtili. V molitvah Novakove zbirke *Slovenske ljudske molitve* (1983a) so Judje omenjeni pogosteje kakor v Štrekljevi zbirki (SNP 3), in to praviloma v negativni luči. V zbirki *Stare slovenske molitve* (2013) v uredništvu Marije Stanonik je število molitev, ki vključujejo negativno podobo Judov, sicer manjše, a še vedno zelo pomenljivo. Ohranjene slovenske folklorne molitve iz različnih slovenskih regij so si izjemno podobne, v nekaterih delih pa so med seboj celo identične. V tako velikem številu različic so se verjetno ohranile zato, ker so se prenašale in dopolnjevale iz roda v rod kot paraliturgične folklorne molitve, ki so jih ljudje gojili po družinah. Značilno zanje je, da so »delno izšle iz liturgije ali njenega okvira (npr. pasijonske pobožnosti), kar je še ohranjeno tudi v sledovih petja in načina njih podajanja s slovesno dvignjenim glasom (recitiranje)« (Novak 1983b, 7). Osebe, ki so se odzvale na poziv uredništva *Družine*, so večinoma poročale, da so molitev, ki se je ohranila pri njih, molili v njihovi družini. Gre torej za primere molitev, ki so se ohranjale po družinah, nekatere pa so bile prevzete v molitvenike lokalnih cerkva, ki se vsebinsko navezujejo na evangeljsko pripoved o Jezusovem pasijonu. Pri nas je tak primer *Pasijonski molitvenik* Viktorja Kopatina, ki ga je leta 1923 izdala Družba

sv. Mohorja na Prevaljah. V priredbi pasijona avtor v zvezi z vlogo Judov kaže protijudovski sentiment:

Še enkrat skuša onemogli Pilat zdramiti Judom vest in pamet; porgljivo jim zakliče: »Glejte, vaš kralj!« – Kakor bi jih bil gad pičil, zagrme Judje: »Proč z njim, proč z njim, križaj ga!« Pilat nato: »Vašega kralja bom križal!« Tu prikipi judovsko sovraštvo do vrhunca, in veliki duhovni izpovedo pred celim svetom Pilatu: »Nimamo kralja, razen cesarja.« – Usodna izpoved! Sovraštvo do Kristusa je torej v Judih večje nego njih sovraštvo do cesarja. – »Nimamo kralja«: so li judovski pismoznanci pozabili, da mora biti Mesija blizu, kakor hitro se odvzame žezlo Judu? – Bog sam je vladal posredno ali neposredno dozdej svoje ljudstvo; judovska velika zbornica pa se danes odpove bogovladi in se izroči cesarju. Le čakajte, par desetletij še in vaš cesar pride, da deloma razprši, deloma ugonobi in zatre rod bogomorilcev! (1923, 149–150)

Vilko Novak je v knjigi *Slovenske ljudske molitve* (1983a) vse prevzete molitve iz Štrekljeve zbirke in na novo odkrite, ki so jih bralci *Družine* poslali na uredništvo tega tednika, oštevilčil s številkami od 1 do 364. Celotna zbirka je razdeljena po vsebinskih vidikih v devet razdelkov z naslovi: *Zagovori*, *Večerne molitve*, *Zlati očenaš*, *Marija išče Jezusa*, *Marijina smrt*, *Duša iz vic*, *Sveta Katarina*, *Marijine sanje*, *Razne*. Najštevilnejše so večerne molitve, te pa so včasih povezane z molitvijo pasijonske vsebine, imenovano »Zlati očenaš«. Domnevajo, da so molitev mdr. poimenovali tako, ker kaže podobnosti s svtopisemskim očenašem glede na njenih sedem sestavin (sedem dni) oziroma sedem dragocenih obljub, ki so povezane s to molitvijo (vsi grehi bodo odpuščeni, molivec bo rešil duše iz vic idr.; gl. Novak 1983b, 26). Zmaga Kumer glede na obliko besedil govori o treh skupinah apokrifne molitve »Zlati očenaš«, ki so se večinoma z ustnim izročilom širile po vsem slovenskem ozemlju: prva je pripoved o poteku Kristusovega trpljenja, drugo sestavlja pogovor med Jezusom in Marijo o dogajanju vsak dan velikega tedna (to obliko zasledimo skoraj le na Koroškem), tretja prinaša vsebino sanj, ki jih Marija razkriva Jezusu, potem ko jo ta spečo zbudi. Imamo tudi molitve, v katerih so nekatere vrstice iz pripovedi o Jezusovem trpljenju vpletene v različne druge okvire. Avtorica ugotavlja, da za najpogostejšo obliko pripovedi o Jezusovem trpljenju za zdaj ne poznamo nobene ustrezne tuje predloge, za obliko

pogovora med Jezusom in Marijo pa sta ohranjena tiskana letaka, na katerih je izrecno navedeno, da gre za prevod iz nemščine. Slovensko besedilo te oblike naj bi bilo starejše od 18. stoletja in naj bi ga poznali predvsem na Koroškem (Kumer 1999, 14; 61). Matija Ogrin pa piše, da je z »Zlati očenaš« poimenovano »obsežno izročilo ljudskih pripovednih molitev z vsebino Jezusovega trpljenja«, ki »se je razmahnilo v desetinah, morda stotinah in način po Evropi in slovenskih deželah«, ter ugotavlja, da je v njem »pasijonsko dogajanje prepleteno z legendami in pogosto oživiljeno s čudovito poetično fantazijo« (2019, 136). Veljalo pa bi raziskati, kje je dostopno obsežno gradivo te zvrsti, ki je še zelo malo primerjalno raziskano. Avtorji dragocenih študij (Toschi 1965; 1966; Banfi 1975; Kretzenbacher 1975) navajajo le nekaj primerov za svoj primerjalni prikaz skupne evropske tradicije. Ker ti avtorji, ki so resno pristopili k raziskovanju folklornih molitev, z obžalovanjem ugotavljajo, da je raziskovanje te pomembne verske in kulturne dediščine še čisto na začetni stopnji, je jasno, da veliko gradiva, ki je ohranjeno po domovih, arhivih in knjižnicah po vsej Evropi, še ni prišlo v roke strokovnjakov, ki bi ga želeli strokovno ovrednotiti.

Medtem ko po dosedanjih dognanjih molitve »Zlati očenaš« izhajajo iz nemškega kulturnega prostora in naj bi nastale »pod vplivom bičarskega in skakaškega gibanja« (Stanonik 1999, 88), pa je molitvam, poimenovanim »Marijine sanje«, mogoče slediti v italijanski prostor 13. stoletja. Oblika starejših slovenskih folklornih molitev kaže, da so se te večkrat zgledovale po litanijah, v dramatičnih dvogovorih pa lahko prepoznamo nekatere podobnosti s srednjeveškimi duhovnimi igrami.

V zbirki *Stare slovenske molitve* (Stanonik 2013) je razporeditev molitev drugačna kakor v zbirki *Slovenske ljudske molitve* (Novak 1983a). Urednica Marija Stanonik je novo gradivo, ki ga je prejelo uredništvo *Družine* večinoma v letu 2005, le kakšno molitev pa tudi prej (1995) ali pozneje (2006), razdelila v enajst razdelkov z naslovi: *Vstop, Jezus, Evharistija, V čast Jezusovemu Srcu, Marija, Angeli, Sveta družina in svetniki, Pobožni vzdihljaji, Voščila, Prošnje ob vremenskih ujmah, Slovo*. V primerjavi z Novakovo zbirko molitev iz leta 1983 je v tej zbirki presenetljivo malo molitev, v katerih se pojavlja motiv »hudih« in »hudobnih« Judov, v celoti samo trinajst.

Ta pionirska raziskava o negativni podobi Judov v starejših slovenskih molitvah se sooča z dejstvom, da je vsak poskus primerjalne presoje vsebin

in oblik starejših slovenskih molitev z molitvami pri drugih evropskih narodih omejen, saj je primerjalno raziskovanje izvora, vsebin in oblik starejših ljudskih molitev še »v povojih«. V iskanju odgovora na vprašanje, kako se kaže vpetost starejših slovenskih molitev v skupno evropsko katoliško in pravoslavno izročilo polliterarnega in literarnega poustvarjanja evangeljske zgodbe o Jezusovem pasijonu, se lahko zanesljivo oprem le na nekaj pionirskih študij, predvsem italijanskih in nemških, ki so bile doslej opravljene v evropskem prostoru. Paolo Toschi je izdal dve odlični primerjalni študiji o zvrsti folklornih molitev »Marijine sanje«: *Il Sogno di Maria* (1965) in *Ancora sul 'sogno di Maria'* (1967). Luigi Banfi v krajšem članku *Due redazioni quattrocentesche del 'sogno di Maria'* (1975) v bistvu povzema ugotovitve Paola Toschija. Toschi v svojih študijah navaja zelo podobne primere te zvrsti molitev iz domala celotne Evrope. Presenetljiva je izjemna podobnost osnovne strukture molitev v različnih jezikih iz obdobja od 13. stoletja dalje. Zelo opazno pa je tudi dejstvo, da nekatere molitve Marijino razlago, da bo njen sin Jezus moral veliko trpeti, povezujejo z Judi, druge pa uporabljajo nedoločno napoved, kaj bodo (nedoločeni »razbojniki«) storili Jezusu. Primer povezovanja Jezusovega mučenja z Judi je arhaična molitev *Sogno di Maria*, v kateri Marija razlaga svoje sanje:

Ca ri Giurèi⁶ t'avevano pigliato,
E a monte Calvario t'avevano purtato;
[...].

Judje so te zgrabili,
In in na goro Kalvarijo so te odnesli;
[...].
(Toschi 1967, 117)

Toschi dalje navaja romunsko različico molitve »Marijine sanje«, v kateri so Judje imenovani »psi« (Toschi 1967, 119). Drug primer je italijanska različica molitve iz 14. stoletja, v kateri Marija razlaga Jezusu:

6 Očitno je napaka v izvornem zapisu - pravilno *Giudei*.

Che lli Giudei ti pigliavano,
 a Monte Uliveto ti menavano,
 in su la croce ti legavano
 [...].

Judje so te zgrabili,
 na Oljsko goro so te peljali,
 na križ so te položili
 [...].

(Toschi 1967, 126)

Spet druga zelo stara molitev za mučitelje Jude uporablja oznako »judovski psi« (*cani Çude*) (Toschi 1967, 127). Nadaljnji primer je molitev, v kateri so mučitelji »ti judovski psi« (*quei cani dei giudei*) (Toschi 1967, 135). Luigi Banfi ugotavlja, da je naziv »psi« (*cani*) v rabi pogostejše kakor drugi nazivi (Banfi 1975, 201).

Za primerjalno presojo molitev zvrsti »Marijine sanje« je dragocena izjemno natančna primerjalna študija Leopolda Kretzenbacherja, *Südst-Überlieferungen zum apokryphen »Traum Mariens«* (1975), ki je izšla pri založbi Bavarske akademije znanosti. Dragocenost te študije se kaže v več pogledih. Prvič, Kretzenbacher ugotavlja, da je bogastvo folklornih molitev v katoliškem in pravoslavnem svetu Evrope še povsem neraziskano področje. Drugič, s tem povezanim dejstvom je v svojem primerjalnem metodološkem pristopu zelo previden pri vprašanju prenosa določenih oblik molitev iz ene dežele v drugo, še zlasti ko gre za vprašanje, zakaj se iste temeljne oblike folklornih molitev, ki temeljijo na evangelijski zgodbi Jezusovega pasijona, pojavljajo tako v katoliških kot tudi v pravoslavnih deželah. Posredno pa s tem že odgovori na vprašanje, zakaj se te molitve v večini protestantskih dežel niso razširile. Razlog je jasen: protestantska doktrina na splošno ni bila naklonjena »ljudski pobožnosti«. Na tem mestu pa velja poudariti, da se tudi Kretzenbacher niti z besedo ne dotakne motiva Judov kot Jezusovih mučiteljev v folklornih molitvah.

Dragocena pa sta tudi članek Mathilde Hain, *Der Traum Mariens: Ein Beitrag zu einem europäischen Thema* (1973) in članek Andree Sapunar *Biblische Apokrypha bei den burgenländischen Kroaten im achtzehnten Jahrhundert* (1998). Ugotovitve o razširjenosti zelo podobnih različic

molitve »Marijine sanje« po vsej Evropi nas v pregledu velikega števila slovenskih primerov te zvrsti iz vseh slovenskih regij postavijo pred vprašanje, kateri primeri tovrstnih molitev so samonikli, kateri pa so prevod ali priredba iz tujih virov. Ob tem velja omeniti tudi ohranjeni list z apokrifno molitveno pripovedjo z naslovom *Sen Blažene Device*, zapisano konec 18. ali v začetku 19. stoletja v vzhodnem štajerskem prostoru. Pripoved, ki je objavljena v spletni zbirki *Neznani rokopisi slovenskega slovstva* (ur. Matija Ogrin), govori o Mariji, Materi Božji, ki je zaspala in sanjala o Jezusovem trpljenju, pri tem pa našteva podrobnosti Jezusovega pasijona.⁷ Podobno kot v številnih molitvah z motiviko Jezusovega pasijona tudi v tej pripovedi sklepni del spada v zvrst zagovora: vsebuje značilno zagotovilo osebi, ki bo imela pri sebi to pismo, da bo obvarovana nenadne smrti, smrti v ognju ali vodi ipd.

Novak predlaga primerjavo naših pasijonskih folklornih molitev s podobnimi besedili sosednjih in oddaljenih evropskih narodov. Ta bi po njegovi presoji »privedla do natančnejših, za slovstveno in splošno zgodovino kulture ter duhovnosti posebej pomembnih dognanj« (1983b, 31). Jasno je, da bi taka primerjalna študija zahtevala natančno primerjalno raziskovanje kulturnega in verskega okolja Evrope skozi zgodovino s poudarkom na novem veku. V raziskovanju širšega verskega in kulturnega prostora, v katerem so nastajale slovenske folklorne molitve z negativnimi omembami Judov, so lahko v pomoč dosedanje monografije o Judih Irene Avsenik Nabergoj: *Zgodovina protijudovstva in antisemitizma v Evropi* (2016b), *Podobe Judov v evropski literaturi, gledališču, glasbi in filmu* (2017c) ter *Trpljenje in smrt v zgodovini judovske literature* (2020).

V nadaljevanju se bom ob številnih molitvah, ki vključujejo negativno podobo Judov, v dveh podpoglavjih omejila na zvrst molitev »Marijine sanje«.

7 Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja. Ms 070. *Sen Blažene Device Marije*. URL: http://ezb.ijs.si/fedora/get/nrss:nrss_ms_070/VIEW/ [ogled 9. 10. 2020]. To besedilo v sklepnem delu opozarja, da je namenjeno prepisovanju od hiše do hiše.

2 Zvrst molitev »Marijine sanje« v okviru molitev »Zlati očenaš«

Najobsežnejši del zbirk starejših slovenskih molitev so molitve zvrsti »Zlati očenaš«, na drugem mestu je zvrst molitev »Marijine sanje«. Ta prinaša vsebino Marijinih sanj o Jezusovem trpljenju, ki jih Marija razkriva Jezusu, potem ko jo ta spečo zbudi. Molitve »Marijine sanje« se pojavljajo delno v okviru zvrsti molitev »Zlati očenaš«, delno samostojno. Oblika molitev »Marijine sanje« po presoji Zmage Kumer v slovenskem prostoru ne more obstajati šele od 18. stoletja naprej, »recimo od objave v *Duhovni brambli* iz 1840 (str. 93–95), ki je bila 'iz nemškiga u to suavensko špraho spraber-njana', kakor piše na naslovni strani« (1999, 14). Slog variant naj bi namreč kazal na večjo starost.

V večerni molitvi »Zlati očenaš« (SLM 182 [241]) najdemo med drugim uvod v molitev o Marijinih sanjah. Vsebina Marijinih sanj je v njej opisana z motiviko, ki se sicer v drugih folklornih molitvah skoraj brez izjeme povezuje z Judi. Na nedvomno navzočnost Judov kažejo dejanja lovljenja Jezusa, njegovega prubitja na križ in ponujanja žolča, četudi sami Judje v molitvi niso omenjeni. Začetek molitve se glasi:

Pojmo spat, Bog je zlat,
naredimo svet križ
pojmo v paradiž.

V paradižu Marija dúši, ki pride pred pekel, pravi: »Srečna je ta duša, ki zna zlat očenaš.« Ko leži na beli postelji, ima čudne sanje:

Mariji se je sanjalo,
da so Jezusa lovil', zvezal,
na križ pribil', žouča, jes'ha pit' dajál'.

Sklep poudarja veliko moč te molitve za odrešenje duš:

Kdor bo to molitvico z anduhtom molu,
vsak' juter, vsak večer,
dobi tri duše iz vic,
dušo očetovo, dušo materno
in dušo sam svojo. Amen.

Motiv neusmiljenih Judov najdemo tudi v kratki molitvi *Marija trpi* iz Rogaške Slatine (SLM 193 [255]), ki sicer po svojem značaju spada v skupino »Marijine sanje«, a je uvrščena v razdelek *Večerne molitve*, ker vsebuje le odlomek te motivike. Molitev *Marija trpi*, ki so jo ljudje molili zjutraj in zvečer, se glasi:

Marija trpi, trdno spi.
 Čudne sanje so se ji senjále,
 da so Judje Jezusa vkrali,
 ga na križ pribili, krv točili.
 Bog je pil – malo je pil.
 Sveče so se zažgále, zvonovi zazvonili,
 nébo se strésilo – to so zadljále rane,
 ki po krivem bile so zadane.

Podoba speče Marije v molitvi nam daje vtis njene zelo človeške podobe. Doživljamo jo ne toliko kot Božjo, temveč še bolj kot človeško mater, ki jo »čudne« sanje v trdnem, globokem snu prestrašijo. Molitev evangeljsko poročilo o tem, kako so Jezusa prijeli, ga pribili na križ in prelivali kri, predstavi z vidika doživljanja njegove matere. Marija občuti bolečino, ker so »Judje« njenega sina »vkrali« in mu »po krivem« prizadejali rane, obenem pa doživi sanjsko vizijo dogajanja ob njegovi smrti, o katerem Sveto pismo poroča: »Bilo je že okrog šeste ure, ko se je stemnilo po vsej deželi do devete ure, ker sonce ni dajalo svetlobe. Zagrinjalo v templju se je pretrgalo po sredi« (Lk 23,44-45); »Zemlja se je stresla in skale so se razpočile. Grobovi so se odprli in veliko teles svetih, ki so zaspali, je bilo obujenih.« (Mt 27,51-52) Marija doživi videnje nenavadnega dogajanja v naravi, ki so ga po krivem prizadejale Jezusove rane – »sveče so se zažgále, zvonovi zazvonili, nébo se strésilo«.

Negativno podobo Judov vsebuje tudi večerna molitev *Marija sanja o Jezusovem trpljenju* iz Naklega na Gorenjskem (SLM 221 [283]; SNP 1 439 [459]), ki se začne:

Tam stoji ena zvata posteljca,
 Not leži sama d'vica Marija.
 Je pršu sam smilen Jež'sh:
 »Spreljuba moja mat',

Kaj se j' teb' n'coj sanjav?«
 »De so Judje tebe ujel',
 De so te trdo zvezal',
 De so te deleč peljal',
 De si ti štiriinštir' desetkrat padu,
 Devetkrat omedlu. [...]«

V tej molitvi k svoji materi Mariji, ki leži na svoji »zlato posteljici«, pride njen »usmiljeni« sin Jezus in jo vpraša po njenih sanjah. Marija v molitvi znova nastopa kot človeška mati, na njeno posebno mesto kaže omemba »zvata« v opisu njenega ležišča. Jezus jo ljubeče ogovori in jo povpraša, kaj se ji je sanjalo, Marija pa mu v odgovor razodene strašno vsebino svojih sanj, v katerih so povzročitelji njegovega trpljenja Judje. Jezusu pove, da so ga v njenih sanjah »ujeli« Judje, ga »trdo zvezali« in ga »daleč peljali«, da je na poti 44-krat padel in devetkrat omedlel. Navajanje Judov kot Jezusovih mučiteljev v folklornih molitvah ne omenja vloge rimskih vojakov v Jezusovem pasijonu. Kaj pa lahko razberemo iz poročila evangelijev o vlogi Judov in Rimljanov pri Jezusovem pasijonu? Pomembna so vzporedna besedila, ki poročajo, kako so Jezusa prijeli (Mt 26,47-56; Mr 14,43-52; Lk 22,47-53; Jn 18,3-11). V Matejevem evangeliju beremo:

Medtem ko je še govoril, je prišel Juda, eden izmed dvanajsterih, in z njim velika množica z meči in koli. Poslali so jo veliki duhovniki in starešine ljudstva. Izdajalec jim je dal znamenje in rekel: »Tisti je, ki ga bom poljubil; njega primite!« In takoj je stopil k Jezusu in rekel: »Pozdravljen, rabi!« in ga poljubil. Jezus pa mu je rekel: »Prijatelj, čemu si prišel?« Tedaj so pristopili, iztegnili roke po Jezusu in ga prijeli. (26,47-50)

Markov evangelij poroča, da je z Judom prišla »množica ljudi z meči in koli, od velikih duhovnikov, pismoukov in starešin« (Mr 14,43). Lukov evangelij poroča, da »je prišla množica. Pred njo je hodil eden izmed dvanajsterih, ki se je imenoval Juda.« (Lk 22,47) Janezov evangelij pa ima edinstveno različico, ki se navezuje na vrt Getsemani: »Juda je torej vzel četo (gr. *σπεῖραν*, lat. *cohortem*) in služabnike pri velikih duhovnikih in farizejih in jih privedel tja z baklami, svetilkami in z orožjem.« (Jn 18,3) Raymond E. Brown v svojem vplivnem komentarju ugotavlja, da se beseda »kohorta« v Novi zavezi »vedno nanaša na rimske vojake, opisuje pa ali kohorto 600 ali

oddelek 200 mož. [...] Če je omemba rimskih čet zgodovinska, potem moramo domnevati, da jih je dal na razpolago duhovnikom ali sindriju Pilat, morda zato, ker se je bal nevarnosti nove vstaje.« (Brown 1982, 807–808) V opisu pasijona vsi štirje evangelisti poročajo o tem, da je Pilat Jezusa izročil Judom na njihovo nepopustljivo zahtevo. To pa seveda ne pomeni, da bi lahko poznejšim judovskim rodovom pripisovali kolektivno krivdo v zvezi z Jezusovo kruto obsodbo in smrtjo.

Medtem ko Marija doživlja sinovo prijetje kot »ujetje«, pa Jezus tak potek bližnjega dogajanja že pričakuje in ne beži pred njim, da bi se mu izognil. Nasprotno, v molitvi Jezus svoji materi Mariji v odgovor mirno pojasni, da se bo vse to ob svojem času uresničilo: »Spreljuba moja mat', / Bo pršu cajt za to, / R'snica bo!« V sklepu poudari moč te molitve – če jo bo grešnik (ali grešnica) vsak dan zmolil, »Ne bo n'kol v vod' tonu, / N'kol v peklenščen vogni goru, / Se bo pr mn' v nebes'h veselu. Amen!«

V molitvi »Zlati očenaš« iz Medvod (SLM 325 [498]), ki jo Novak uvrsti v razdelek *Duša iz vic* (SLM 324–327 [497–500]), v opisu pasijona Judje niso izrecno omenjeni, četudi je molitev motivno zelo podobna molitvam, v katerih so Judje kot Jezusovi mučitelji izrecno navedeni. V njej beremo: »Marija je na beli postelji ležala, / svete bele roke gor držala. / Mariji se je sanjalo, / da so Jezusa lovili, / zvezáli, na križ pribili, / z žolčem jesiha piti dajáli.«

V vseh molitvah, ki govorijo o Jezusovem križanju z navajanjem Judov kot tistih, ki so Jezusa »na križ pribili« in mu dajali piti »z žolčem jesiha«, je zelo pomenljivo, da za križanje kar takoj okrivijo »Jude«. V nasprotju s tem evangeliji poročajo, da so Jezusa zasmehovali, topli in križali rimski vojaki, to je vojaki »upravitelja« Poncija Pilata. V Matejevem evangeliju npr. beremo:

Upraviteljevi vojaki so tedaj vzeli Jezusa s seboj v sodno hišo in zbrali okrog njega vso četo. Slekli so ga in ga ogrnili s škrlatnim plaščem. Iz trnja so spletli krono in mu jo dali na glavo in trst v njegovo desnico. Poklekovali so pred njim, ga zasmehovali in govorili: »Pozdravljen, judovski kralj!« In pljuvali so vanj, mu vzeli trst in ga z njim topli po glavi. Potem ko so ga zasmehovali, so mu slekli plašč, ga oblekli v njegova oblačila in odvedli, da bi ga križali. (27,27-31)

Da so v Svetem pismu kot izvršitelji smrtne obsodbe navedeni rimski vojaki, potrjujejo tudi drugi evangeliji, mdr. Markov, ki o zasmehovanju in mučenju Jezusa poroča:

Vojaki so ga odpeljali na dvorišče palače, to je sodne hiše, in sklicali vso četo. Ogrnili so ga v škrlat, spletli krono iz trnja in mu jo nadeli. Začeli so ga pozdravljati: »Pozdravljen, judovski kralj!« Tolkli so ga po glavi s trstom, pljuvali vanj, poklekovali pred njim in se mu priklanjali do tal. Potem ko so ga zasmehovali, so mu slekli škrlat in ga oblekli v njegova oblačila. In peljali so ga ven, da bi ga križali. (15,16-20)

V molitvi »Zlati očenaš« iz Medvod je še posebej opazno, da se podoba Marije povezuje z belo barvo, ki je barva popolnosti, jasnosti, čistosti, nedolžnosti. Skoraj v vseh molitvah o Marijinih sanjah Božja mati leži na »beli postelji« (le izjemoma na zlati, ki lahko simbolizira zmagoslavje, a tudi modrost in sočutje), v molitvi »Zlati očenaš« iz Medvod pa so upodobljene tudi njene »svete bele roke«, ki jih je »gor držala« – morda dvigala k Bogu v molitvi.

3 Zvrst molitev »Marijine sanje« v razmeroma samostojni obliki

Knjiga *Slovenske ljudske molitve* (1983a) proti koncu vsebuje razdelek *Marijine sanje* (SLM 333–352 [511–545]), v katerem skoraj vsaka molitev vključuje motiv »hudih Judov«. V molitvi »Marijine sanje« iz Radelj (SLM 333 [513]) Marija svojemu »ljubemu sinu« Jezusu, ki pride k njej in jo spečo prebudi, razlaga svoje »čudne sanje«:

[...]

– Ljubeznivi sin, res sladko sem zaspala,
a ti si me zbudil.

Takšne čudne sanje sem imela,
samo o tebi.

Kaj se Vam je sanjalo?

– Hudi Judi so te ujeli,

pred tri sodbe so te peljali,

pred Kajfeža, Herodeža, Poncija Pilata.

Krvavo so te bičali,
 s trnjem so te kronali.
 S težkim križem so te obložili,
 gor na križ so te pribili.
 Jaz to nisem mogla več gledati.

Jezus v nadaljevanju svoji ljubljeni materi, ki jo nagovarja v spoštljivi vikalni obliki, medtem ko ga mati tika, pove, da se bo tako z njim v resnici zgodilo.

V molitvi lahko opazimo, da so za vse Jezusovo trpljenje znova obtoženi le »hudi Judi«, ki so Jezusa ujeli, ga peljali pred tri sodbe – »pred Kajfeža, Herodeža, Poncija Pilata«, nato pa ga krvavo bičali, s trnjevo krono kronali, ga obložili s težkim križem in ga pribili na križ. Marijino neznosno bolečino molitev ponazarja z njeno izpovedjo, da tega strašnega trpinčenja svojega sina »ni mogla več gledati«.

Ko evangeliji poročajo o Jezusu, ki žalosten do smrti moli na vrtu Getsemani in v molitvi prosi: »Aba, Oče, tebi je vse mogoče! Daj, da gre ta kelih mimo mene, vendar ne, kar jaz hočem, ampak kar ti!« (Mr 14,36) Jezus tiste, ki so ga prišli prijet, poimenuje s splošnim izrazom »grešniki« in svojim spečim učencem pove: »Ura je prišla. Zdaj je Sin človekov izročen v roke grešnikov.« (Mr 14,41) V nadaljevanju evangelij poroča o izdajstvu Juda, enega izmed dvanajsterih, ki je s seboj pripeljal »množico ljudi z meči in koli«:

In takoj, ko je še govoril, je prišel Juda, eden izmed dvanajsterih, in z njim množica ljudi z meči in koli. Poslali so jih véliki duhovniki, pismouki in starešine. Izdajalec jim je dal znamenje in rekel: »Kogar bom poljubil, tisti je. Primate ga in ga varno odpeljite.« Ko je prišel, je takoj stopil k njemu, rekel: »Rabi!« in ga poljubil. Oni pa so iztegnili roke po njem in ga prijeli. (Mr 14,43-46)

Medtem ko evangeliji izmed Judov izrecno izpostavljajo le Juda Iškarijota kot Jezusovega izdajalca ter kot njegove mučitelje navajajo »množico ljudi z meči in koli«, pa folklorne molitve te skoraj po pravilu označijo kot Jude. Ob koncu besedilo molitve »Marijine sanje« verniku zagotavlja: kdor bo te njene sanje »pri sebi nosil«, ta »ne bo nagle smrti delal. / Ne bo na gori ubit in ne bo / trpel velikih muk.« Iz tega sklepnega obrazca, ki omenja, da bo

tisti, ki bo to molitev »nosil pri sebi«, deležen milosti in Božjega varstva, prav tako pa tudi ob smrti ne bo trpel velikih muk, je mogoče sklepati, da so se te molitve širile ne le ustno, temveč izjemoma tudi s prepisi ali tiskom.⁸

Podobno Marija Jezusu razlaga svoje sanje v molitvi *Marija je rajžala* iz Zg. Sorice (SLM 334 [514]). Ta v primerjavi s prejšnjo molitvijo »Marijine sanje« vsebuje drugačen prikaz okolja Marijine molitve, saj pravi, da je Marija »rajžala vsak petek na en hribček / molit v eno hišico«, ter daljši opis Jezusovega trpljenja. V nasprotju s prejšnjo molitvijo v tej ležišče ni omenjeno, podoben pa je motiv Jezusovega prihoda in njegovega spraševanja po materinih sanjah:

K njej je paršo ta lubeznivi Sin
in jo vprašo:
Mati moja, al' vi čujete al' spite?
- Moj lubi sin! Jaz ne čujem, jaz ne spim,
- Jaz ta dovge sajne raskladam.

Kot v vseh molitvah gre za prisrčno in ljubeznivo srečanje med materjo in sinom, ki daje vtis domačnosti, kot bi šlo za običajen vsakodnevni stik in vzajemno ljubeznivo in skrbno pozornost med materjo in sinom. V nadaljevanju Marija Jezusu zaupa svoje »dolge sanje«:

Kaj tacega se j' men' sajnálo,
de so tebe Judje lovil'.
Prišli ste do globoke vode
in da bi ti to vodo mogu prebrest,
si krvavi pot potiu.
Strašno so te topli in v obraz pluvali.
Križ so ti nar'dil' pa na rame naložil',
Bičan in krvav si ga mogu nest na Kalvarijo.
Tam so te na križ pr'bil'.
Na njem si v strašnih mukah umaro.

8 O tem govorijo tudi ohranjeni tiskani letaki. Podoben sklepní obrazec vsebujejo tudi nekatere druge molitve, npr. pesmi št. 63, 76, 77, 80 in 89 v zbirki *Zlati očenaš*, ki je leta 1999 izšla v uredništvu Zmage Kumer.

V Marijinih sanjah so Judje, potem ko so Jezusa ujeli, z njim prišli do »globoke vode« in Jezusu naložili, da jo mora prebresti. Da je to Jezusa močno izčrpalo, priča več pesmi-molitev s tem motivom, ki ga evangeliji ne omenjajo, temveč naj bi izviral iz izročila legend. Po eni izmed njih naj bi Judje Jezusa na poti iz vrta v Getsemaniju vrgli v narasli potok Cedron, po drugi pa so ga prisilili, da ga je prebrodil (Novak 1983a, 369). Ta motiv zasledimo tudi v slovenskih folklornih molitvah, le da je namesto Cedrona večkrat omenjena Donava, kar je lahko prevzeto iz nemškega vira in podomačeno po ljudski domišljiji, ali pa se omenja kar »globoka voda«. Prizor, ko ujetnika Jezusa vodijo do vode, ki jo mora prebresti, pozna tudi stara slovenska pobožnost križevega pota kot četrto postajo (Kumer 1999, 31). Ta motiv med drugim vsebuje molitev *Danes je en velk petek* iz Stične (SLM 270 [401]). V njej je bil »Jezus daleč prepeljan / čez ta voda Jordana«; tam ga je srečala Marija in pogrnila z glave svoje belo pokrivalo (pečo) in ga razgrnila po vodi Jordanu, da je Jezus prišel na suho. Takrat so k njemu pristopili Judje in Jezusu na rame naložili križ, da ga je nesel na goro Kalvarijo.

V molitvi »Zlate očenaš« iz Fare pri Kočevju (SLM 335 [515–517]) Marija, leže na »bele postelce«, Jezusu, ki jo ogovarja z vikanjem, razlaga svoje »grozovite sanje«:

»O preljubi Jezus moj,
 jest ne čüjen ne ne spin,
 van premišljüjen
 te grozovite sanje,
 ke se je mene naco sanjalo,
 da so te Judje Škarjote vjele,
 pa so te deleč peljale,
 (v) to mesto Jeruzalem,
 ki so Židove;
 tan so te gajžljale,
 šibami so te bičale,
 ven so te pelale po veliken blate
 po velikeh škalcach,
 za sveto brado so te cükale,
 va veleke stou so te posadile,
 iz trna krono na glavo dele,
 'se glide so te premaknile,

'se sklepe resklenile.
 To sveto znamenje
 so na kriš pribile.

Pomenljivo je Marijino poročanje, da so Jezusa v njenih sanjah ujeli »Judje Škarjotje« – torej ne le Juda, ki je v evangelijih označen kot »izdajalec« (Mt 26,48), temveč kar »izdajalski« Judje v množini. Ti se v Marijinih sanjah pojavljajo v najslabši luči: Božja mati navaja zaporedje njihovih slabih dejanj, ki so privedla do sinove smrti na križu: Judje so Jezusa peljali v judovsko mesto Jeruzalem, ga tam tepli z bičem (*gajžlale*) in šibami, ga nato peljali po velikem blatu in po skalah, ga vlekli (*čükale*) za »sveto brado«, posadili na velik stol in mu naredili trnovo krono. Nato so mu premaknili ude in razklenili sklepe ter ga – »to sveto znamenje« – pribili na križ.

Seveda je jasno, da so Judje kot krivci vsega zla, ki se je zgrnilo nad Jezusa, plod ljudskih predstav, saj evangeliji poročajo drugače. V Matejevem evangeliju je jasno navedeno, da so Jezusa zasmehovali »upraviteljevi vojaki«:

Upraviteljevi vojaki so tedaj vzeli Jezusa s seboj v sodno hišo in zbrali okrog njega vso četo. Slekli so ga in ga ogrnili s škrlatnim plaščem. Iz trnja so spletli krono in mu jo dali na glavo in trst v njegovo desnico. Poklekovali so pred njim, ga zasmehovali in govorili: »Pozdravljen, judovski kralj!« In pljuvali so vanj, mu vzeli trst in ga z njim tepli po glavi. Potem ko so ga zasmehovali, so mu slekli plašč, ga oblekli v njegova oblačila in odvedli, da bi ga križali. (27,27-31)

Potem ko razkrije svoje sanje, Marija Jezusu potoži, da bi skoraj obupala nad Bogom, ko vidi, kaj vse bo morala prestati: »O preljube Jezus moj, / da son vedela, / kaj bom nad tabo videla / i prestala / be bela nat Bogon scagala.« Jezus pa ji odgovarja, naj nikar ne obupa nad Bogom: »O, preljuba Mate moja, / Bok vas ovare nat Bogon scagat! / ke nat Bogon scaga, (f) pako pade, / nigdar ven ne izide.« Tu lahko vidimo, v kako človeški podobi se pred nami pokaže uboga Marija, saj mora priznati, da jo je slutnja sinovega trpljenja skoraj zlomila – celo do te mere, da bi obupala nad Bogom. Občutek šibkosti in dvoma o Božji pravičnosti zaradi prehudega trpljenja je čisto človeško čutenje, ki pa ga od Božje matere ne pričakujemo. Toliko bolj pa so se s takim čutenjem lahko poistovetili verniki v stiski zaradi prehudega trpljenja, ki jih je po krivici doletelo. Tem je namenjen

tudi Jezusov poduk Mariji, naj nikar ne obupa. Materi razloži, da mora sam vse to pretrpeti, »da bon rešu zemljo / da bon dal človeške dūšo in telu«.

V molitvi »Zlati očenaš« iz Savinjske doline (SLM 336 [518–519]), v kateri gre za spoj molitev »Marijine sanje« in »Zlati očenaš«, Marija Jezusu pove, da svoje »čudne sanje premišljuje(m), / eno uro pred polnočjo, / eno uro pred belim dnem«. Podobno kot v prejšnji molitvi iz Fare pri Kočevju Božja mati navaja, da so Jezusa Judje »ujel' in zvezál' / in u Kajfežovo hišo pelál'«. Sledi opis premišljevanja Judov, kaj bi z njim storili, pri čemer je izpostavljena stereotipno negativna lastnost Judov – njihova skopost. Ko namreč ugotavljajo, da je križ, ki je »pripravljen triintrideset let / do Kristusovega trpljenja«, prevelik za premajhnega Jezusa, premišlujejo, »ali hočemo / križ žagati ali Jezusa vleči«. Končna odločitev je povezana z denarjem ter izpostavlja njihovo neusmiljeno in pohlepno naravo:

Eden pravi: Jezusa smo zastonj dobil',
 križ smo težko delal' in drago plačal',
 bomo Jezusa natez'val',
 Vlekli so ga za svete nožice in svete ročice,
 žile so v njem pókale,
 vrgli so mu ga na rame,
 nesu, prav teškó pretrpu vse volnó.

Sledi opis Marijinega joka pod križem, vse do Jezusove smrti, ko »izdihne dušo v sveta nebesa«. Tudi v molitvi *Bog je zlat* (SLM 337 [520–521]) so kot vir Jezusove strašne usode navedeni Judje. Po uvodnem povabilu vernikom, naj molijo k Mariji, ki v nebesih »svoje duše napaja / in v sveti raj posaja«, molitev upodobi Marijo, ki spi v »eni beli posteljci« v »svetem raj«. K njej pride »sam usmiljeni Jezus« in jo vpraša, »al' čujete, al' spite«. Marija mu pove, da ne spi, temveč premišluje o svojih nocojšnjih sanjah. Podobno kot v prejšnji molitvi Jezusu pove, kako se ji je sanjalo, »da so tebe Judje ujel', / trdó so te zvezál', / čez potok so te pelál'«. V tej molitvi ni omenjena kakšna reka, temveč »potok«, kar spominja na dolino s potokom Cedronom, ki deli Oljsko goro vzhodno od Jeruzalema od starega dela mesta; lahko pa gre tudi za plod ljudske domišljije.

Podoben motiv prihoda Jezusa k Mariji, ki spi v »svetem paradizu« v »svetli kambrici«, vsebuje tudi pesem-molitev *U svetem Paradižu* (SLM 338

[522–523]). Marija sinu, ki jo sprašuje, »al spijete ali gledate?«, opiše svoje »čudne sanje«:

»Deiete muoje, na spijem, na gledam
pa čudno sanjam:
da te bojo Judi lovil'
an na bojo viedli, kaj s tabo storit.
Ti storijo uodo preborit,⁹
trintrideset krat karvavi puot potit.

V tej pesmi-molitvi srečamo podobne motive kot v nekaterih prejšnjih: povzročitelji Jezusovega trpljenja, o čemer sanja Marija, so Judje, podobno se v njej pojavi motiv vode, ki jo bo moral Jezus prebroditi (*ti storijo uodo preborit*). Marija svojega sina poimenuje ljubkovalno kar »deiete muoje«, s čimer je še poudarjena njena materinska nežnost. Ta se ob opisu trpljenja, ki čaka njenega sina, razveže v materino vprašanje sinu Jezusu, ali on sam že ve za svojo prihodnjo usodo trpljenja:

Dragi muoj sin,
kaj greš ta od mene,
kàr za tako martro vieš?

Podobno kot v molitvi »Zlate očenaš« iz Fare pri Kočevju Jezus svojo mater skuša pomiriti in opogumiti z razlago velikega pomena, ki ga ima njegovo voljno sprejemanje trpljenja:

Ljubeznjiva mama,
če ist na bom tarpeu,
na puojde nobedan u sveto nebuo.
Vi, mama, umreste an ist¹⁰ umriem.
Priet ku umriem,
postavim božje reči,
da jih bojo spostoli regolal'.¹¹

9 V pomenu: te prisilijo vodo prebrodit.

10 V pomenu: jaz.

11 V pomenu apostoli urejali.

V tej pesmi-molitvi se prvič pojavi motiv Jezusove napovedi pooblastila učencem – apostolom, ki jim po svetopisemskem poročilu v Galileji na gori naroča: »Dana mi je vsa oblast v nebesih in na zemlji. Pojdite torej in naredite vse narode za moje učence: krščujte jih v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha in učite jih izpolnjevati vse, kar koli sem vam zapovedal! In glejte: jaz sem z vami vse dni do konca sveta.« (Mt 28, 18-20)

Molitev *Devica Marija je spala* iz Ilirske Bistrice (SLM 340 [526–527]) je v primerjavi z drugimi sorodnimi izvirna po preprostejšem opisu Jezusovega trpljenja v ritmu in slogu poskočnih ljudskih pesmi. V poimenovanju Jezusove matere Marije prvič opazimo oznako »devica Marija«, s čimer je poudarjena njena brezmadežnost. Sanje, ki jih molitev opisuje na začetku, so podobne kot v drugih molitvah, le da niso predstavljene v obliki dialoga med materjo in sinom, temveč molitev o njih le pripoveduje:

Devica Marija je spala,
čudne sanje sanjala,
da je Jezus ukraden biu,
da so ga Judje ukrali,
na sveti križ peljali,
njegovo kri prelili.

V molitvi je omenjena tudi Jezusova prošnja, da mu dajo piti, in odziv Judov, temu sledi opis njegove smrti:

Jezus je vprašal pit',
dali so mu jes'ha in žolča skep.
Svojo sveto glavico na stran drži,
svojo sveto dušico spusti.

Z motivom »jes'ha in žolča«, ki ga dajo pit Jezusu, se folklorna molitev navezuje na vsebino evangeljskega poročila o Jezusovi smrti, ki govori:

Nato je Jezus, ker je vedel, da je že vse izpolnjeno, in da bi se izpolnilo Pismo, rekel: »Žejen sem.« Tam je stala posoda, polna kisa. V kis namočeno gobo so nataknili na hizop in mu jo podali k ustnicam. Ko je Jezus vzel kisa, je rekel: »Izpolnjeno je.« In nagnil je glavo in izročil duha. (Jn 19,28-30)

Jezusovo dušo trije angelci ponesejo v nebo, s trenutkom smrti pa je »sonce pomrknilo / luna je krvava ratala, / zvezde so od nebes doli padale«. V nadaljevanju skladno s svetopisemskim poročilom »zagledamo« devico Marijo, kako kleči pod križem, polna sočutja do trpečega sina: »Sinek, dete moje, ko ti močno trpiš!« S poimenovanjem sina s pomanjševalnico »sinek« in z ljubkovalnim izrazom »dete moje« je poudarjena brezmejna ljubezen matere, ki jo nezmanjšano čuti do svojega otroka vse svoje življenje, še posebej pa v trenutkih njegovega trpljenja. V sklepnem obrazcu, podobno kot tudi v številnih drugih molitvah, Jezus kot potrditelj resničnosti Marijinih sanj izreče zagotovilo tistemu, ki bo to molitev molil:

Ko bi se en bogi
grešnik ali grešnica znašel,
da bi to molitvico zmoliu,
v petek pred obedom, v soboto pred kosilom,
v nedeljo pred sveto božjo mašo.
Ta se ne bi bau z ognjom goret,
z dreva padat in z vojstro sekiro sekat.

Molitev *Jezus je zgodba vstau ...* iz Rake pri Krškem (SLM 341 [528]) navaja, kako so v sanjah Božje matere Marije Judje ujetega Jezusa odvedli najprej k Hanu, tastu Kajfe, ki je bil tisto leto véliki duhovnik, »Kajfa pa je bil tisti, ki je Judom svetoval: 'Bolje je, da en človek umre za ljudstvo.'« (Jn 18,13-14) Zatem so ga predali upravitelju Pilatu (Jn 18,28-37, idr.). V molitvi Marija Jezusu razkrije svoje sanje,

da so te Judje vjel',
te zvezal', k Anu inu Kajfežu peljal',
da so te Pilatužu predal',
za steber privezal',
gajžlal' in zašpot'val' ...

Medtem ko večina slovenskih folklornih pesmi-molitev navaja, da so ta dejanja izvedli »Judje«, pa Janezov evangelij navaja, da je tudi pri prijjetju Jezusa in nadaljnjih zlih dejanjih, ki so privedla do njegove strašne smrti, šlo za širši krog ljudi: »Tedaj so vojaki iz čete, poveljnik in judovski stražarji zgrabili Jezusa in ga zvezali. Peljali so ga najprej k Hanu ...« (Jn 18,12-13)

V molitvi *Marija kleči, trdno spi* iz okolice Pivke (SLM 342 [529–530]) je v »čudnih sanjah« Božje matere Marije na začetku izpostavljena nevera Judov, da je Jezus Bog:

Jezus pravi, da je Bog.
Judje niso verjeli, Boga so ujeli,
na križ so ga razpeli,
iz njega sveto kri točili.

V molitvi *Dons je svet dan* iz Šmartnega pod Šmarno goro (SLM 343 [531]) Marija Jezusu na »svet dan / petek sam« razlaga svoje sanje. Na njegovo vprašanje – »Mat' moja, / al' čujete, al' spete?« – mu odgovori:

– Jaz ne čujem in ne spim,
jaz svoje sanje preišlujem.
O Jezus, kaj se je men' n'coj sanáu,
da so tebe tisti Judje, ajdje ujel'
pa na svet križ prmrjal,¹²
ti si še premajhen bil,
so ti ročice, nožice stegnil',
na svet križ pr'bil'.

Pomenljivo je, da tudi ta pesem izpostavlja nevero Judov, saj jih poimenuje »ajdje«, ki, izhajajoč iz nemške besede »der Heide«, označuje pogane.¹³

V molitvi »Marijine sanje o sinovem trpljenju« iz slovenske Benečije (SLM 344 [532]) Marija Jezusu razlaga svoje sanje z besedami:

Hudi ljudje vas bodo lovili,
gor na sveti križ vas bodo perbivali;
vašu svetu glavicu
s tim črnim terničem
vas bojo kronovali;

12 V pomenu 'primerjali'.

13 SSKJ: ajd – star. pogan; prim. tudi nemško-slovenski slovar Maksa Pleteršnika: äjd, ájda, m. der Heide; – iz nem.

vašo sveto srčice
z železom bojo zbodali.

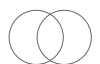
Zanimiva je raba ljubkovalnih pomanjševalnic in hkrati vikalne oblike, s katero Marija naslavlja svojega sina; s tem molitev po eni strani poudarja nežno materinsko ljubezen do sina, ki je odraz čisto človeškega čustvovanja; po drugi pa njen odnos do Jezusa kot Božjega sina presega zgolj raven človeškega čutenja.

V molitvi »Zlati očenaš« iz okolice Breznice pri Škofji Loki (SLM 345 [533–534]) Marija Jezusu »v ta svetli kamri / na svoji beli postelji« razlaga svoje »čudne sanje«. V njih so Judje, poimenovani tudi »ajdi« oziroma pogani, zvezanega Jezusa odpeljali k »starodavni vodi«, kjer ga je že čakal »težki križ«:

– Jaz ne čujem in ne spim.
V takih čudnih sanjah ležim.
Meni se je nocoj sanjalo,
da so prišli hudi ajdi, hudi Judje,
so te zvezáli in k starodavni vodi peljáli,
kjer je težki križ pokopán.
Težki križ so ti na rame naložili,
so te v vodo pahnili.

Očitno je ta križ, pripravljen za Jezusa, ležal potopljen v vodi, saj podoben motiv vsebuje še veliko drugih slovenskih folklornih molitev, ki o tem izrecno poročajo. V molitvi »Zlati očenaš« v priredbi Joža Lovrenčiča (SLM 253 [353–359]) npr. beremo:

Ljuba moja mati, kako se mi bo godilo
na sam véliki petek? Hudi Judi me iz mesta
Jeruzalema poženejo. Tam v vodi Jordanu
je namočen hlod, ves je prevrtan
in s svincem nalit in je pripravljen,
da ga bom moral jaz Jezus vleči
na goro Kalvarijo. Hudi Judi pojdejo
po mehkem, jaz pojdem po trdem.

V molitvi »Zlati očenaš« iz okolice Breznice pri Škofji Loki Božja mati Marija v nadaljevanju opisuje, kaj še se ji je sanjalo. Opisuje vizijo Jezusovega trpljenja, ko je, bredeč po vodi, moral nositi težki križ, pri čemer poudarja neusmiljenost Judov. Ti so Jezusa mučili, zasmehovali in premišljali, kakšne dodatne »martre« bi mu dali. Izpostavljen je sadizem Judov, njihovo uživanje in naslajanje ob mučenju in poniževanju Božjega sina, s čimer so šli do konca – vse do prebitja Jezusa na težki križ:

Preden si vodo perplaval,
 si sedeminsedemdesetkrat krvavi pot potil.
 Na kraj te vode priplaval,
 bi rad malo počil,
 bi rad težki križ dol dejal,
 pa so prišli hudi ajdi, hudi Judje.
 Spredaj in zadaj so ti fige molili,
 jezike kazáli, premišljeváli,
 kakšne martre bi ti dali.
 Tvoja sveta ušesa so z mahom zamašili,
 tvoje svete oči so z blatom začofotali,
 tvoja lica so bili,
 desno stran so ti prebodli
 na težki križ so te pribili.

V molitvi »Marijine sanje« neznanega izvora (SLM 347 [536–537]) zasledimo zelo sorodno podobo neusmiljenih in sadističnih Judov. Marija Jezusu razlaga svoje »hude sanje«:

»Jas ne čujem in ne spim, v hudih sanjah ležim,
 preljubi moj sin. Sanjalo se mi je,
 da so prišli hudobni Judje in ajdje,
 pa so te zvezáli in peljáli
 k Ponciju Pilátu.

Podobno kot v molitvi iz okolice Breznice pri Škofji (SLM 345 [533–534]) so tudi v tej molitvi Judje Jezusu naložili križ, ki je nanj čakal ob »starodavni vodi«, še prej pa so ga krvavo bičali in s trnjem kronali. V obeh molitvah opazimo izpostavljeno nasprotje med svetostjo Božjega sina ter umazanostjo Judov, ki hočejo raniti in pomazati vse sveto (gl. vrstici: »tvoja sveta

ušesa so z mahom zamašili« in »tvoje svete oči so z blatom začofotali« – iz molitve »Zlati očenaš« (SLM 345 [533–534]); njegovo »sveto glavo so s trnjem kronali« – iz molitve »Marijine sanje« (SLM 347 [536–537]).

Molitev »Marijine sanje« (SLM 347 [536–537]) se nadaljuje z opisom, kako je Jezus v »starodavni vodi« sedemdesetkrat krvavi pot potil. Ko si je želel odpočiti, so mu »hudobni Judje in ajdje«, podobno kot v prejšnji pesmi-molitvi »Zlati očenaš« iz okolice Breznice pri Škofji Loki: »spredaj in zadaj fige in jezike kazali, / ušesa so ti z mahom zamašili, / oči so ti z blatom začofotali, / po licu so te bili in opluváli / in govorili, kakšne martre bi ti še dali.« Nazadnje so ga pribili na križ in ga križali.

V molitvi *Marija je šla* iz župnije Selce nad Škofjo Loko (SLM 348 [538–539]) Marija Jezusu razlaga svoje sanje o njegovem pasijonu, pri čemer dogajanje ni več postavljeno v vodno okolje, Marijo pa že na začetku srečamo na Oljski gori. Tam Jezusu pove svoje sanje, kot govori besedilo:

Marija je šla iz Betlehema na Oljsko goro,
dol je legla, trdno je zaspala.
K njej je prišel sam usmiljeni Jezus:
»Mat moja, a čujete, a spete?«
– Čudne sanje sem imela.
»Kaj takega?«
– Men se je sanjal, da so tebe hudobni Judje ujeli,
trdnó so te zvezáli, h Kajfežu so te peljali,
od Kajfeža k Herodežu, od Herodeža k Platužu.
[...]
Ven so te pahnili, na desno stran
so težki križ naložili,
si ga moral nesti na visoko goro.

Vidimo lahko, da se v pripovedovanju, kam vse so Judje Jezusa peljali, pojavi tudi ime »Herodeža«. To ime se ne nanaša na Heroda (Velikega), kralja v Judeji (prim. Mt 2,3), ki je igral svojo krvavo vlogo ob Jezusovem rojstvu, ko se je Jezusa hotel znebiti s pomorom vseh dečkov v Betlehemu in okolici, ki so bili stari dve leti in manj (prim. Mt 2,16-18), temveč na Heroda Antipa, ki je bil v času Jezusove sodbe četrtni oblastnik v Galileji. Pilat je med sodnim postopkom Jezusa poslal k Herodu, ko je ugotovil, da je

Jezus Galilejec. V Lk 23,7 beremo: »In ko je izvedel, da je izpod Herodove oblasti, ga je poslal k Herodu, ki je bil tiste dni tudi sam v Jeruzalemu.«

V molitvi *Marija prečista* iz okolice Mirne Peči (SLM 349 [540]) Marija na Jezusovo vprašanje, kaj se ji se sanjalo, opisuje podobne sanje, pri čemer pa ne omenja Judov.

Kot kaže pregled vseh molitev iz zbirke *Slovenske ljudske molitve* (1983), se opisi »hudih« in »hudobnih« Judov pojavljajo izredno pogosto in v zelo podobnih (negativnih) različicah predvsem v prevladujočih vrstah pasijonskih molitev »Zlati očenaš« in »Marijine sanje«. Čeprav lahko govorimo kar o (negativnih) stereotipih Judov v tovrstnih slovenskih folklornih molitvah, pa prav vključevanje negativnih opisov Judov močno prispeva k dramatičnosti prikaza njihove osrednje tematike Jezusovega trpljenja ter Marijinega sočustvovanja in žalovanja.

Iz zbirke *Stare slovenske molitve* (2013) lahko navedemo dva primera molitev zvrsti »Marijine sanje«. V kratki molitvi *2. Cerkvica rumena* iz Šempasa (SSM 6 [62]) je Marija v rumeni cerkvici, v katero pride tudi Jezus:

Pride sam usmiljeni Jezus:
 »O mati moja, kaj spiste ali čuvaste?«
 »Ne spim, ne čuvam, čudne sanje jaz sanjam:
 da so tebe Judje lovili
 in da so ti trnjevo krono na glavo dali.«

Kratka molitev *7. Pojdimo spat, Bog je zlat* iz Grahovega ob Bači (SSM 177 [141]) Marijo postavlja v »sveto kamrico«, to je v podobno okolje kot v molitvi »Zlati očenaš« iz okolice Breznice pri Škofji Loki. Jezus Marijo vpraša:

»Mati, kaj delate,
 ali čujete ali spite?«
 »Jaz ne čujem, jaz ne spim,
 meni se je ponoči sanjalo,
 da so tebe Judje ujel',
 da so ti ukazal' to vodo trikrat prebrodit'
 in trikrat krvavi pot potit'.«

Sklep

Zelo podobne oblike rabe motiva »hudih« in »hudobnih« Judov v doslej zbranih slovenskih folklornih molitvah so presenetljive vsaj v dveh pogledih: prvič zaradi velikega števila molitev, v katerih se negativna podoba Judov pogosto pojavlja kot eden osrednjih motivov; drugič, ker doslej kljub bogatim zbirkam slovenskih folklornih molitev tega motiva še nihče ni niti opazil, kaj šele da bi ga vključil v svoje strokovne obravnave. Glede na to stanje ta prispevek pomeni oranje ledine. Ker je molitev, v katerih se pojavlja motiv Judov, nepričakovano veliko, se je zdelo smiselno, da na tej stopnji vse najprej evidentiram po izdajah v zbirkah: Karel Štrekelj 1895–1907; Vilko Novak 1983; Zmaga Kumer 1999; Marija Stanonik 2013. Evidentiranje je pokazalo, da so različne zvrsti slovenskih folklornih molitev razširjene po vseh slovenskih deželah in tudi onkraj sedanjih meja države Slovenije. Folklorne molitve so se širile z živo besedo, govorom, pri čemer so možnosti za stike med ljudmi različnih narodov in jezikov ponujala na primer romanja, ki so bila v srednjem pa tudi novem veku priljubljena pri vseh slojih.¹⁴ Verniki so se z romanji približevali Kristusu, Materi Božji in svetnikom. Posredniki apokrifnih (paratekstualnih) molitev so bili tudi potujoči pevci. Marija Klobčar izpostavlja predvsem potujoče pevce, ki so bili revni in ubogi, pogosto tudi slepi: »Legendne in druge nabožne pesmi so slepe spremljale na romanjih, po domovih pa so pogosto prosili darov z apokrifnimi molitvami.« (2020, 297) O ustnem posredovanju molitev-pesmi pričajo tudi uvodni verzi in stalne besedne zveze, ki spadajo v okvir pesemskega izražanja, trikratna ponavljanja, uporaba popačenih besed, kadar izraz molivcu ni bil razumljiv, in drugo.

Dve temeljni zvrsti folklornih molitev, »Zlati očenaš« in »Marijine sanje«, temeljita na evangeljski zgodbi Jezusovega pasijona in na tradiciji Marijinega

14 O romanjih Slovencev obstaja precej obsežna literatura. Kot piše Metoda Kemperl, so bili med romarskimi kraji, kamor so verniki najprej romali, kraji Kristusovega trpljenja in grobov zgodnjih mučencev. Tako je že zgodaj nastalo troje najpomembnejših krščanskih romarskih središč: Rim, Jeruzalem in Santiago de Compostela, kamor so v srednjem veku romali tudi Slovenci: »Romali so posamezno ali v skupini, cilj pa je bil dušni blagor in priprava na nebesa.« (2016, 141) Seveda pa so verniki romali tudi k drugim, manjšim romarskim središčem, o čemer obstajajo številne študije. Andrej Lažeta na primer obravnava zgodovinska središča Marijinega češčenja na ozemlju današnjega Prekmurja in ugotavlja, da je prva Marijina cerkev v Spodnji Panoniji že sredi 9. stoletja stala v Blatenskem gradu, »tako kakor krščanstvo (pa) se je tudi češčenje Marije v pokrajini dokončno zasidralo do 11. stoletja, ko so tod že stale še danes glavne Marijine cerkve«. Med drugim so že v 13. stoletju v Turnišče romali s Štajerskega, Hrvaškega in Ogrskega, ker so se v Turnišču pogosto dogajala čudežna ozdravljenja na Marijino priprošnjo. (2018, 543–544)

sočustvovanja s trpečim sinom Jezusom. Večina molitev teh zvrsti je sestavljenih v pesniški obliki, le nekaj v prozi. Ker se negativna podoba Judov pojavlja izjemno pogosto v podobnih različicah, predstavlja pomembno tematiko, ki bi jo kazalo natančneje raziskati v širšem kontekstu evropske zgodovine in kulture. V okviru avtoričine načrtovane bolj celovite raziskave motiva »hudobnih« Judov v starih slovenskih molitvah bo mogoče za beležiti več zanesljivejših sklepov glede izvora, poti širjenja po slovenskih in evropskih deželah in glede ozadja protijudovskega sentimenta, ki veje iz negativnih judovskih stereotipov.

Kratice

SLM	Novak 1983a [<i>Slovenske ljudske molitve</i>]
SNP 1	Štrekelj 1895–1898 [<i>Slovenske narodne pesmi</i> , zv. 1]
SNP 3	Štrekelj 1904–1907 [<i>Slovenske narodne pesmi</i> , zv. 3]
SSM	Stanonik 2013 [<i>Stare slovenske molitve</i>]

Rokopisna vira

- Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja.** ---. Ms 070. *Sen Blažene Device Marije*. Ms 023. *Poljanski rokopis. Jezusovo življenje v sto postavah*. URL: http://ezb.ijs.si/fedora/get/nrss:nrss_ms_070/VIEW/ (dostopano 20. 9. 2020)

Reference

- Avsenik Nabergoj, Irena.** 2016a. Izvori in tradicija literarne zvrsti vita Christi v Poljanskem rokopisu. *Bogoslovni vestnik* 76/3–4: 585–596.
- . 2016b. *Zgodovina protijudovstva in antisemitizma v Evropi*. Ljubljana: Slovenska matica.
- . 2017a. Rokopisna tradicija literarne zvrsti planctus Mariae in Poljanski rokopis. V: Aleksander Bjelčevič, Matija Ogrin in Urška Perenič, ur. *Rokopisi slovenskega slovstva od srednjega veka do moderne*, 103–110. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- . 2017b. Marijino sočutje in žalovanje v srednjeveških meditacijah in drammatizacijah evangeljske pripovedi o pasijonu. *Bogoslovni vestnik* 77/3–4: 655–669.
- . 2017c. *Podoba Judov v evropski literaturi, gledališču, glasbi in filmu*. Ljubljana: Slovenska matica.
- . 2020. *Trpljenje in smrt v zgodovini judovske literature*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Babič, Saša.** 2013. Estetska struktura in funkcija folklorne molitve z vidika teksta, teksture in konteksta. *Studia Mythologica Slavica* 16: 187–197. <https://doi.org/10.3986/sms.v16i0.1552>

- Banfi, Luigi.** 1975. Due redazioni quattrocentesche del »sogno di Maria«. *Lares* 41/2: 199–207.
- Bronzini, Giovanni Battista.** 2000. Drammaturgia Biblica Medievale: Dalle »Origini del teatro italiano« di D'Ancona a »Le origini« di Toschi. *Lares* 66/4: 639–671.
- Brown, Raymond E.** 1982. *The Gospel according to John*. 2. zv. Garden City, NY: Doubleday.
- Dundes, Alan, ur.** 1999. *International Folkloristics: Classic Contributions by the Founders of Folklore*. London: Rowman & Littlefield Publishers.
- Grabner, Elfride.** 1997. *Verborgene Volsfrömmigkeit: Frühe und volksbarocke Christusapokryphen in Wort- und Bildzeugnissen*. Wien: Böhlau.
- Hain, Mathilde.** 1973. »Der Traum Mariens«: Ein Beitrag zu einem europäischen Thema. V: Helge Gerndt in Georg R. Schroubek, ur. *Dona Ethnologica: Beiträge zur vergleichenden Volkskunde*, 218–232. München: R. Oldenbourg Verlag.
- Hudelja, Mihaela.** 1996. Zakaj se Judje niso ustalili v slovenskem prostoru. Stereotipi o Judih na Slovenskem in Ahasver. *Časopis za kritiko znanosti* 24/179: 47–62.
- Kämpfer, Winfried.** 1954. *Studien zu den Gedruckten Mittelniederdeutschen Plenarien: Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte spätmittelalterlicher Erbauungsliteratur*. Münster: Böhlau Verlag.
- Kemperl, Metoda.** 2016. Značilnosti romanj v 17. in 18. stoletju na Slovenskem. *Edinost in dialog* 71/1–2: 141–152.
- Kopatín, Viktor.** 1923. *Pasijonski molitvenik*. Prevalje: Družba sv. Mohorja na Prevaljah.
- Kretzenbacher, Leopold.** 1975. *Südost-Überlieferungen zum apokryphen »Traum Mariens«*. München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften.
- Kumer, Zmaga.** 1997. Židje v slovenski ljudski pesmi. *Muzikološki zbornik* 33: 91–95. <https://doi.org/10.4312/mz.33.1.91-95>
- . 1999. *Zlati očenaš: slovenski ljudski pasijon*. Ljubljana: Družina.
- Klobčar, Marija.** 2020. *Poslušajte štimo mojo: potujoči pevci na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Lažeta, Andrej.** 2018. Zgodovinska središča Marijinega češčenja na ozemlju današnje Prekmurja. *Bogoslovni vestnik* 78/3: 543–556.
- Maksim Spoznavalec.** 2012. *The Life of the Virgin*. Prevod z uvodom S. J. Shoemaker. New Haven: Yale University Press.
- Mlakar, Anja.** 2019. *Skrivnostni tujec in demonski sovražnik. Drugi in drugost v slovenski slovstveni folklori*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Novak, Vilko, ur.** 1983a. *Slovenske ljudske molitve*. Ljubljana: Družina.
- . 1983b. Uvod. V: Novak 1983a, 5–35.
- Ogrin, Matija.** 2017a. Slovenska pridiga baročne dobe in redovne province: med retoričnim izročilom in redovniško karizmo. *Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije* 40/2: 217–232.
- . 2017b. O vlogi rokopisov v dolgem prehodu iz rokopisne v tiskano knjigo v slovenski književnosti. *Primerjalna književnost* 40/1: 43–58.
- . 2017c. Slovenski rokopisi o štirih poslednjih stvareh človeka in baročno eshatološko izročilo. V: Aleksander Bjelčević, Matija Ogrin in Urška Perenič, ur. *Rokopisi slovenskega slovstva od srednjega veka do moderne*, 33–41. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- . 2018. Poljanski rokopis, velika priča slovenskega pasijonskega izročila. *Pasijonski doneski* 13: 107–116.
- . 2019. *Slovensko slovstveno izročilo: drobci slovenskega slovstva, izročeni v rokopisih*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- . 2020. Poznobaročni slovenski rokopisi – literarna tradicija v spoprijemu z razsvetljensko cenzuro. V: Luka Vidmar, ur. *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*, 119–150. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

- Pogačnik, Marjan.** 2013. Spremna beseda. V: Stanonik 2013, 8–9.
- Sapunar, Andrea.** 1998. Biblische Apokrypha bei den burgenländischen Kroaten im achtzehnten Jahrhundert. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 44: 199–208.
- Shoemaker, Stephen J.** 2011. Mary at the Cross, East and West: Maternal Compassion and Affective Piety in the Earliest »Life of the Virgin« and the High Middle Ages. *The Journal of Theological Studies* 62/2: 570–606.
- Signer, Leutfrid.** 1963. *Martin von Cochem: Eine große Gestalt des rheinischen Barock: Seine literarhistorische Stellung und Bedeutung.* Wiesbaden: Steiner.
- Stahl, Hans.** 1909. *Pater Martin von Cochem und das Leben Christi.* Bonn: Peter Haustein.
- Stanonik, Marija.** 1999. *Slovenska slovstvena folklor.* Ljubljana: DZS.
- . 2001. *Teoretični oris slovstvene folklor.* Ljubljana: ZRC SAZU.
- , ur. 2013. *Stare slovenske molitve.* Ljubljana: Založba Družina.
- Štrekelj, Karel, ur.** 1895–1898; 1904–1907. *Slovenske narodne pesmi.* Zv. 1; zv. 3. Ljubljana: Slovenska matica.
- Toschi, Paolo.** 1965. Il sogno di Maria. *Studi in onore di Alfredo Schiaffini: Rivista di cultura classica e medievale* 7: 1104–1127.
- . 1966. Ancora sul »Sogno di Maria«. *Lares* 32/3–4: 113–138.
- . 1969. Sempre sul »Sogno di Maria«. *Lares* 35/1–2: 81–82.
- Žejn, Andrejka.** 2017. Medbesedilnost in retoričnost baročne asketično-meditativne proze Poljanskega rokopisa. *Primerjalna književnost* 40/1: 175–193.